

tora koji je napisao “bojim se da je lakše reći da su stvari složene, nego utvrditi koliko su točno složene” (235).

Branko Ančić

Brian Barry

KULTURA I JEDNAKOST: EGALITARNA KRITIKA MULTIKULTURALIZMA

Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2006,
463 str.

Trebaju li moderna društva i države afirmirati kolektivna prava skupina koje ih čine i institucionalno zaštititi zahtjeve tih skupina ili je rješenje za takve probleme u još jačoj afirmaciji ideje jednakog građanstva? To su neke od temeljnih dvojbi različitih pristupa u i oko suvremenog multikulturalizma, a Brian Barry jedan je od autora koji toj raspravi daje znatan doprinos. Brian Barry je profesor političke filozofije na Sveučilištu Columbia i profesor emeritus na *London School of Economics and Political Science*. Za svoj je doprinos normativnoj političkoj teoriji 2001. dobio nagradu *Johan Skytte* za političku znanost koju dodjeljuje Skytte fondacija pri Sveučilištu Uppsala u Švedskoj. Osim *Kulture i jednakosti*, među utjecajnijim su mu djelima *Theories of Justice* (1989) i *Justice as Impartiality* (1996). Njegova najnovija knjiga *Why Social Justice Matters* objavljena je 2005. godine. Knjiga *Kultura i jednakost: egalitarna kritika multikulturalizma* podijeljena je na tri velika dijela (Multikulturalizam i jednaki tretman, Multikulturalizam i grupe, Multikulturalizam, univerzalizam i egalitarizam) te niz potpoglavlja. Već u uvodu knjige autor ističe neke svoje intimne tegobe, a jedna od važnijih, tematski vrlo značajna za knjigu, svakako je nacionalizam kao popudbina praznine koja je ostala nakon

raspada socijalizma i defanzive marksizma. Kako smatra Barry, Europom kruži bauk “neumjerenog nacionalizma, prekomjerne etničke samosvijesti i zanesenosti onime što ljude razdvaja nauštrb onoga što ih povezuje”. Sve se više pojavljuju zahtjevi pojedinih skupina za posebnim tretmanom. Kako autor priznaje, vjerovao je u slom multikulturalizma koji zagovara politizaciju kulturnih razlika, ali to se ne događa. Stoga se izgleda valjalo prihvatiti kritičkog preispitivanja takvog političkog koncepta i teorijske pozicije, što Barry u ovoj knjizi i čini. Nasuprot multikulturalistima, koji tvrde da liberalna politika ne osigurava jednakost i slobodu za pripadnike različitih društvenih skupina i da se prava sloboda može postići samo “politikom različitosti”, Barry želi pokazati da se upravo takvom politikom ne mogu ozbiljiti prava na jednakost i slobodu. On zastupa liberalnu državu u kojoj je jednakost pred zakonom najbolji način pomirenja kulturnih razlika. Tako je učinjeno s religijom koja je depolitizirana, a liberalni poredak je “slijep na različitost” u religioznom smislu. Stoga, ono što liberalnoj opciji često prigovaraju njezini kritičari da je “asimilacionistička” i da ne dopušta identitetima da se razviju u svojoj punoći, autor poriče navodeći upravo primjer religije i njezine depolitizacije kao krucijalne. To je, po njemu, očuvalo i protestantizam i katolicizam, a spriječilo njihovo sukobljavanje sve do oružanih sukoba i mogućih međusobnih istrebljenja. U drugom dijelu knjige razmatra se tema *Multikulturalizam i grupe*. Liberalizam čuva pojedinca pred grupom. To je bitno, kaže autor, jer se time sloboda proteže do svakog člana društva. Ako je država liberalna, grupa (npr. vjerska) ne može kažnjavati svoje pripadnike za neposluš, osim što ih može izopćiti. U nekim prijašnjim razdobljima moć grupe nad pojedincem bila je velika, sve do prava na život svojih članova, a problem odnosa pojedinac – grupa najduže se zadržao u porodici koja je sve do novijih vremena bila donekle zabran za izvangrupne aktere, što je bilo osobito teško za djecu i žene. Multikulturalizam, izvođeci svoju politiku iz teorije grupnih prava, često sužava opseg opcija otvorenih svakom pojedincu, pa se često pojedincima unutar

njihove grupe nameće uniformnost i homogenost. Važno je stoga, razmatra dalje autor knjige, zaštititi prava pojedinaca unutar njihovih skupina. Autor je u kritičkoj opreci prema Kymlicki, utjecajnom teoretičaru multikulturalizma. Tu razliku on ističe na jednom primjeru. Tako Kymlicka smatra da bi nacionalne manjine trebale imati samoupravu i da samouprave nacionalne manjine ne bi smjele biti ograničene mjerama koje nameće liberalna država kako bi spriječila kršenje slobode i jednakosti. Stoga, prema tim navodima, države se ne bi smjele miješati u neki prostor ili državu koja je neliberalna ili, primjerice, u neka kršenja ljudskih prava od strane indijanskih plemena prema vlastitim pripadnicima. To Kymlicka naziva kulturnim imperijalizmom, dok Barry smatra da je to moralni relativizam. Njega bi trebalo zamijeniti univerzalizmom koji bi pomirio prava kolektiva na autonomiju, ali i prava pojedinaca unutar te skupine. Liberalna načela sama po sebi zahtijevaju da skupine imaju punu slobodu bavljenja svojim poslovima u skladu sa željama njihovih pripadnika. Kao primjer autonomije jedne zajednice unutar šireg društva i izuzeće od zakona koji vrijede za ostale građane, autor navodi primjer zajednice amiša u SAD-u. To je vjerska zajednica koja broji otprilike 130.000 članova i u stalnom je porastu. Njihov odnos prema državi jest odnos nemiješanja, ali i tolerancije, s namjerom izuzeća iz različitih državnih obaveza. Služenje vojnog roka zamjenjuju civilnom službom, parničenje na sudu izbjegavaju s tendencijom da se sporovi (barem međusobni) rješavaju unutar zajednice, a ne na državnim sudovima. Temeljno je pitanje jesu li amiši dobrovoljno udruženje? Amiši su se povukli iz socijalnog osiguranja SAD-a. Dogle god su u zajednici, amiši mogu biti sigurni, tu je rodbina, crkva, prijatelji. Ništa od toga nije na raspolaganju onome tko napusti zajednicu. Pitanje "dobrovoljnosti" tu je na vagi i na preispitivanju. Je li moguć dobrovoljni odlazak uz takvu cijenu izlaska iz zajednice, naročito osoba srednje i starije dobi? No, tu autor daje svoj komentar, navodeći da teza "odlučio si, pa moraš prihvatiti posljedice" ne može biti prihvatljiva. Tu se referira na J. S. Milla po kome ropstvo ne

može biti opravdano prvobitnim pristankom. Slično vrijedi i kod amiša, utoliko što izlazak nakon određenog vremena postaje pretjerano skup, pa ne može iz istih principa biti valjan. To je, pojednostavnjeno, bit Barryjeve teorije, pojedinac i njegova prava su ispred zajednice, a skupine mogu zatirati individualna prava, pa je tu uloga i značaj moderne liberalne države. Postoje, dakako, problemi i u ovakvim liberalnim načelima. Mogu li oni biti univerzalni za ljude koji su međusobno vrlo različiti? Na primjeru sazrijevanja autor obrazlaže zašto tomu ipak nema alternative ili je vrlo problematična, skupa i teško provediva. U većini društava, kaže on, određena je dob kad ljudi mogu sklapati ugovore, ženiti se, kupovati alkohol i cigarete, sudjelovati u političkom životu i sl. Ali ljudi nejednako sazrijevaju, što onda s univerzalnošću tog tipa? Ipak, to je jedino rješenje, sve drugo bi zakompliciralo stvar. Stoga država treba, koliko je moguće, korigirati nedostatke socijalizacije, socioekonomskog statusa, obrazovanja i drugih okolnosti koje ljude stavljaju u neravnopravan položaj. Roditelji nemaju pravo, na temelju svojih uvjerenja, nanositi štetu vlastitoj djeci. Autor o tome piše sljedeće: "U skladu s Millovom doktrinom, ljudi su slobodni djelovati onako kako misle da je najbolje u vlastitim stvarima, čak i kad je vjerojatno da će im to štetiti, no ta sloboda ne vrijedi kad je riječ o donošenju odluka koje bi imale predvidive posljedice za druge. To je liberalni pristup, onako kako ga ja shvaćam" (243). Iako su roditelji formalno slobodni u odgoju i biranju obrazovanja za svoju djecu, praktično postoji jak socijalni pritisak, naročito vjerskih zajednica kojima roditelji pripadaju pa je i tu individualna sloboda diskutabilna. Pritisak je često i u tome što se roditelji boje izopćenja iz zajednice, pa prihvaćaju socijalni konformizam. Iako autor ne spominje Hrvatsku, moramo istaknuti kako se situacija kod nas svakako može ogleđati u prethodnim opservacijama. Multikulturalno obrazovanje ima posebnu ulogu u modernizaciji društva, a cilj je jednak tretman svih aktera o kojima se npr. u nastavi povijesti govori. Pritom se kao primjer navodi potreba izbjegavanja trijumfalističke eurocentrične povijesti koja je marginalizirala

patnju i nepravdu crnaca i Indijanaca. Treba li stoga, svaku skupinu poučavati odvojeno i samo u suglasju s programom koji uključuje vrijednosni sustav specifičan za tu skupinu? Tako bi se odvojeno poučavali Crnci, homoseksualci, protestanti itd. Autor to odbacuje u suglasju s temeljima liberalne demokracije koju zagovara. U trećem dijelu knjige tema je *Multikulturalizam, univerzalizam i egalitarizam*. Autor nastavlja razmatrati odnos grupnih običaja, prava kolektiviteta na vlastiti skup vrijednosti i univerzalizam, koji polazi od jednakih prava za sve i afirmaciju pojedinaca. Iako se u knjizi spominju Maori koji su ubijali srodna plemena u Novom Zelandu, uz objašnjenje da je to dio njihovih običaja, sličnost se može naći u našem vremenu, od Ruande, Libanona do bivše Jugoslavije. Masakri, silovanja, ubijanja civila nastoje se opravdati i razumjeti iz vlastite kulture pripisujući samo drugima genocidnost i barbarstvo. Nacionalne historiografije često umanjuju zločine "svojih" i stvaraju mitske predodžbe o ulozi vlastitih naroda u povijesti. Kako bi se iz tih čorsokaka uopće izišlo da nije nekih općeljudskih vrijednosti i afirmacije prava svakog čovjeka? Što u svojim interpretacijama zagovara Brian Barry? Prije svega nešto treba raditi, iako ne zato što je to dio naše kulture nego zato što je to ispravan način. A pritom su polazište temeljni dokumenti liberalizma, poput francuske Deklaracije o pravima čovjeka i građanina, američke Deklaracije o nezavisnosti i UN-ove Opće deklaracije o ljudskim pravima. Na primjeru osude Salmana Rushdieja od strane islamskih vjerskih vođa britanska vlada je dobro postupila što nije kaznila Rushdieja niti ga izručila drugima da ga kazne, ne zato što se to ovdje (u V. Britaniji) ne radi, nego zato što je takav način obrana ljudskog digniteta i slobode pojedinca. Politika multikulturalizma prisutna je u Kanadi, dok se u SAD-u i Velikoj Britaniji o tome samo raspravlja, a jedan je autor istaknuo da bi prihvaćanje formalne strukture manjinskih prava u Britaniji podrazumijevalo uklanjanje kompleksnog sustava koji sada postoji. Pod znakovitim naslovom potpoglavlja, "Ako je multikulturalizam odgovor, što je bilo pitanje?", autor pri kraju knjige sažima svoju kritiku multikulturaliz-

ma u nekoliko temeljnih primjedbi. Jedna od takvih je sklonost multikulturalista da probleme različitih skupina traže u distinktivnim kulturnim atributima tih skupina. Prema mišljenju autora, "posljedica te, 'kulturalizacije' identiteta skupine jest sustavno zanemarivanje alternativnih uzroka obespravljenosti skupine. Tako članovi skupine mogu patiti ne zato što imaju distinktivne kulturno određene ciljeve, nego zato što im slabo ide ispunjavanje svima zajedničkih ciljeva poput dobrog obrazovanja, poželjnih i dobro plaćenih poslova ...itd". Nadalje, Barry se kritički osvrće na Kymlickinu knjigu *Multikulturalno građanstvo*. Kymlicka izjednačuje nacionalnost i kulturnu specifičnost, što je značajka etničkog koncepta nacije, od Njemačke do Balkana i srednje Europe. Prema mišljenju autora, pokušaj utemeljenja navodne liberalne teorije na takvoj je doktrini neuspješan. Obrazovno zaostajanje kod crne djece nije u vezi s kulturnim različitostima bijelih i crnih nego s njihovim socioekonomskim položajem u društvu. Stoga je, smatra Barry, potrebno osigurati ljudima slične polazne pozicije, materijalne resurse i ljudski kapital. Knjiga Briana Barrya problematizira političke i teorijske aspekte multikulturalizma i kritizira njihove značajne postavke s pozicija liberalizma i prvenstva pojedinca pred skupinom. Takvi su tekstovi znatan doprinos daljnjem produbljivanju problematike multikulturalnosti i svojevrсна brana pretvaranju tih pojmova i politike u pomodne rekvizite bez sadržaja. Kako je za prostor jugoistočne Europe, uključujući i Hrvatsku, karakterističan etnički koncept nacije, sa svim teorijskim i političkim izazovima koji iz toga slijede, ova je knjiga dobrodošla u hrvatski javni prostor kao poticaj za razmišljanje i moguću operacionalizaciju njezina sadržaja u rješavanju sličnih pitanja na ovim prostorima.

Dragutin Babić